

В. М. ТРУБ

Інститут української мови НАН України
м. Київ, Україна
Електронна пошта: trub44@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-5595-2569>

ПРО РОЛЬ ІНТЕРФЕРЕНТНИХ ВПЛИВІВ У СУЧАСНОМУ ФУНКЦІОНУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття спирається на базу настанову про те, що державна мова є одним з головних чинників, які забезпечують нормальне існування і функціонування будь-якої країни. Тому особливої актуальності набуває адекватне усвідомлення різних типів загроз, які стоять на заваді повноцінному функціонуванню української мови. Більш як 350-річне співіснування на тій самій території української і російської мов спричинилося до виникнення такого феномену, як українсько-російський «суржик», який потрактуємо як вид українського просторіччя, що виник у двомовній ситуації, де домінуючу позицію займала російська мова. Показано, що посилення позицій української мови після здобуття нею державного статусу привело до появи протилежної форми — російсько-українського «суржику». Розглянуто також різноманітні типи мовних реєстрів, які, співіснуючи з літературною формою української мови, забезпечують її нормальне функціонування. Як відомо, в результаті тотальної глобалізації українська мова наповнилася великою кількістю англійзованих назв на позначення нових для нас реалій. Більшість з них є спеціальними термінами, які суттєво поповнили українські термінологічні словники з різних предметних галузей. Наголошено, що механізм утворення цих нових термінів є практично тим самим, що й спосіб формування гібридних форм українсько-російського суржику. Різниця лише в тому, що в першому випадку українізуються не російські, а англійські основи, пряме значення яких для носіїв української мови раніше було невідомим. Разом з тим фіксується стрімке поширення вживання численних англійзованих гібридних форм замість їхніх адекватних українських літературних еквівалентів. Це явище, якому в статті приділено окрему увагу, засвідчує недостатню мовну стійкість українців, яка перешкоджає нормальному функціонуванню української мови.

Ключові слова: мовна інтерференція, українсько-російський «суржик», російсько-український «суржик», просторіччя, сленг, мовна глобалізація, мовна стійкість

Як добре відомо, державна мова є одним з головних чинників, які забезпечують нормальне існування і функціонування будь-якої країни. Ця настанова є особливо важливою для української мови з огляду на складну історію її становлення як державної і ту непросту ситуацію, яку нині переживає наша країна. В цьому контексті набуває особливої актуальності адекватне усвідомлення різних типів загроз, які стоять на заваді нормальному повноцінному функціонуванню мови. Серед таких загроз особливої небезпеку становлять різноманітні інтерферентні впливи не локального, а загального, наддіалектного характеру, які поширюються переважно в урбаністичній сфері. Стаття

містить подальший розвиток теми, яка раніше була розглянута в праці [Труб 2018]. Далі буде подано короткий порівняльний аналіз таких впливів на різні мовні реєстри та деяких негативних явищ, які ними спричиняються.

1. В оптимальних випадках батьки чи певні соціальні інституції опікуються тим, щоб дитина з перших років була зорієнтована на поступове опанування саме літературної форми своєї першої мови — української або російської. За таких умов у цьому поступовому процесі мають бути відсутні небажані проміжні стадії, які могли б його уповільнити чи навіть стати перешкодою його нормальному розвитку. На жаль, таких небажаних стадій не завжди вдається уникнути, а для деякого вони стають «стартовою позицією», з якої не кожному таланить вивільнитися.

Інерція потужного інтерферентного впливу російської мови, як і раніше, спричиняється до різноманітних типів відхилень від норм української мови. Як добре відомо, серед усіх відхилень визначальне місце посідає українсько-російський «суржик». Коли ми чуємо висловлення на кшталт *Якщо ви хочете успіти, то робіть це бистріше!*, то одразу розуміємо, що це українсько-російське «суржикове» просторіччя [Труб 2000], яке однозначно діагностує соціальний тип мовця з недостатнім культурно-освітнім рівнем, з першою українською мовою, яку він не зумів піднести до рівня її літературної форми.

«Суржик» особливо потужно панує на лексичному рівні, спричиняючись до створення адаптованих українською мовою не кодифікованих, гібридних форм, сформованих на основі російських лексем. Відмітною рисою «суржиків» є частотне вживання, зокрема, таких некодифікованих форм замість нормативних українських номінацій, які належать до елементів загальнозживаної лексики: «Це таке добре вино, що конопля *оддыхає*»; «Ти що, *странна*? Він не *согласився*; Ці городські люди такі *странні*»; «Нехай *покушає*! Він *плохо* себе *чувствує*, а там зовсім немає *врачів*»; «Після такої *очереді* вже й цієї *горбуші* не захочеш! — *Действительно, действительно!*»; «Суржик — це *сплошне іздевательство* над українською мовою!».

Явище «суржиків», так само як і суто українського просторіччя, засвідчує недостатнє, неадекватне володіння активною формою української літературної мови. Уживання форм на зразок *оддыхає, странна, согласився, плохо, чувствує, врачі, действительно, іздевательство* тощо зовсім не означає, що носієві суржиків невідомі питомі українські відповідники *відпочиває, дивна, погодився, погано, почуває, лікарі, справді, знуцання* і т.ін. Якщо він почує ці слова в чіємусь мовленні або зустрінє їх у тексті, то чудово зрозуміє їхнє значення. Проблема полягає в тому, що через брак належного культурно-освітнього рівня мовця ці лексеми не актуалізовані, не активізовані в його повсякденному лексиконі, не входять до його активного словникового запасу, що й спричиняється до відсутності автоматизму вживання адекватних кодифікованих форм у його мовленні чи текстотворенні. Він виявляється нездатним при потребі активізувати їх самостійно, без «підказки», тобто без зовнішнього втручання — почутого правильного мовлення або сприймання кодифікованого тексту.

Слід зазначити, що деякі відхилення, хоч і набагато рідше, трапляються й у мовленні більш освічених мовців, наприклад у деяких народних депутатів: «Ми ніколи нікого не *ограничували*, ви самі себе *ограничуете*».

Надзвичайно поширеним є вживання *самий* (рос. *самый*) у аналітичному способі вираження найвищого ступеня порівняння прикметників: **це саме цікаве, *це саме головне* замість адекватного укр. *найбільш — найбільш ціка-*

ве (хоча найпоширенішим в українській мові є вживання синтетичного способу вираження цієї категорії: *найцікавіше, найголовніше*; сказати **найбільш головне* чи **найбільш гарний* взагалі не можна). Так само надзвичайно поширеною є неадекватна калька з російської **прийти участь* (наприклад, у мовленні Юлії Тимошенко).

2. Принципово інший тип мовної компетенції ілюструють висловлення на зразок (узяті з усного мовлення): «В этой акции приняли участие мужчины той же *вековой* категории»; «Всем показалось, что это какая-то *зрада*»; «Сейчас у нас больше внимания на разные *подши* в Донбассе»; «У них уже шесть суток продолжается *голодование*; Я *голодую* за всех заключённых»; «Мы будем *притягивать* к ответственности людей, которые нарушают правопорядок»; «В их *порядке* дня этого вопроса не было»; «Меня очень *дратует* бескультурье»; «Это не так *болисно* для России»; «Это мышинное общество деградировало *вцент*». Як бачимо, це вже випадки не українсько-російського, а російсько-українського «суржику» від мовців, які загалом добре володіють російською мовою, але, враховуючи специфіку спілкування (наприклад, українськомовного слухача), вони намагаються посилено підлаштуватися до умов комунікативної ситуації. За інших обставин вони, як правило, користуються чистою російською мовою. Слід зазначити, що явище російсько-українського «суржику» стало особливо поширюватися саме через посилення позицій української мови після набуття нею державного статусу. Хоча, зрештою, не можна заперечувати, що подібні «російські» висловлення (але зі слідами української фонетики) можна почути й від мовців, першою мовою яких є українська.

3. Як відомо, один з важливих принципів функціонування природної мови полягає в одночасному співіснуванні в ній різних стилів (регістрів), що передбачає здатність мовця варіювати різні її реєстри залежно від типу спілкування, його обставин і насамперед від характеру його адресата. Як справедливо зазначає Л.П.Крисін [Крысин : 43], вільне володіння різновидами мови, зокрема книжною та розмовною, є нормальним, природним явищем. І наводить у зв'язку з цим вислів відомого французького мовознавця Ж.Вандрієса: «Людина, яка говорить так, як пише, справляє враження ненормальної» [Vendryes : 326].

Отже, повноцінне володіння мовою обов'язково передбачає, що в активному словниковому запасі мовця мають одночасно співіснувати кілька лексиконів, в яких одне й те саме поняття може позначатися по-різному. І на відміну від прикладів, розглянутих вище, кожне з цих позначень є, так би мовити, доречним, кодифікованим. Таким чином, можна твердити про міжстильову (міжрегістрову) синонімію.

Так, розмовно-побутовий стиль — це реєстр мовлення, яке адресоване людям, що їх мовець вважає близькими до себе незалежно від їхнього віку чи професії, яких він вважає «рівними» собі і тому почуває себе з ними вільно і розкуто. Різноманітні професійні жаргони природно розглядати як розмовно-побутові варіанти субмов, які розмежовуються в рамках науково-технічного функціонального стилю літературної мови, наприклад субмов математики, електроніки, кібернетики, медицини і т.ін. Жаргонні відповідники нейтральної української одиниці часто формуються на основі іншомовного терміна. Так, у комп'ютерній галузі термін *програмне забезпечення* співвідноситься з жаргонним *софт* (скорочення від англ. *software*), *установлювати контакт* — з жаргонним *коннектитися* (з англ. *to connect*).

Те саме значною мірою стосується й молодіжного жаргону, з тією відмінністю, що в цьому випадку «контингент» адресатів істотно ширшає й може включати багатьох людей від 14 до 30, що їх мовець кваліфікує як своїх (приблизних) однолітків і відтак зараховує до свого кола – середовища, з яким мовець сам себе ототожнює і якому притаманне усвідомлення своєї «вищості», привілейованості в порівнянні з іншими віковими категоріями. У цьому контексті слід особливо наголосити на принциповій відмінності між жаргоном як сленговим утворенням і просторіччям, просторозмовною мовою, зокрема й «суржиковою». Як ми бачили, основою, джерелом просторіччя, яке, власне, й відрізняє його від інших підсистем, є слова неправильного слововжитку, які віддзеркалюють недостатній освітньо-культурний рівень його носіїв. Натомість жаргонні або сленгові лексичні одиниці — це результат своєрідної «творчості» мовців, які цілком володіють їхніми нейтральними чи літературними відповідниками. У цих одиницях, штучно створених у межах певної вузької групи, закладена думка, елементи гри, творчого пошуку, дія аналогії, метафори і т.ін.

Як було зазначено, кожне вживання елемента професійного чи молодіжного жаргону є синкретичним засобом вираження значень двох типів – денотативного значення, що вказує на певний об'єкт, особу чи типову ситуацію, і значення, яке відбиває специфіку даного мовного регістру — вид взаємовідносин між мовцем і слухачем, те, як саме вибудовує мовець характер своїх стосунків з адресатом упродовж даного мовленнєвого акту. Так, професійні жаргонні вислови *дисер*, *менюшка*, *сисадмін* указують на чиюсь написану чи не написану дисертацію, меню програмного забезпечення, системного адміністратора і одночасно відбивають узагальнене значення на зразок: «ми говоримо з тобою, не дотримуючись правил відповідної фахової функціональної субмови — адже ми й так добре розуміємо один одного, бо обидва належимо до того самого вузького професійного кола». Так само елементи молодіжного жаргону на зразок *Аська*, *чесати Клаву*, *пепсіколка*, *підколоти косяк*, *офігеніє*, указуючи відповідно на програму АСQ, набирання на клавіатурі комп'ютера, дівчину-тинейджера, згортання сигарети з марихуаною чи велике здивування чимось, одночасно містять значення на кшталт «ми говоримо з тобою як свої люди, без зайвої ввічливості — в ній немає потреби, оскільки й так чудово розуміємо і поважаємо один одного, адже належимо до спільного “висообраного” кола — молоді».

Проте важливо наголосити, що в разі потреби, а саме зміни комунікативної ситуації на більш офіційну, повноцінні мовці, на відміну від носіїв «суржику», легко переходять від розмовно-побутового чи жаргонного мовлення до вживання літературних відповідників розмовно-побутових чи жаргонних форм.

Водночас існують і такі жаргонні елементи, які не мають жодного денотативного значення й відбивають лише специфіку обраного мовцем мовного регістру. Зокрема, в молодіжному жаргоні таку обмежену функцію виконують лексеми на зразок *коротше* та *міна*: «А знаєш, у мене на Либідській, *коротше*, є подружка»; «*Коротше*, познайомтесь»; «Там були, *коротше*, одні пепсіколки і не було кого кадрити». Цей елемент, який є надзвичайно частотним у молодіжному мовленні, практично ніколи не вживається у значенні «коротше кажучи», а просто слугує маркером, що повсякчас підтверджує незмінність того регістру спілкування, в якому розмова точилася раніше.

4. Як відомо, на різних етапах свого розвитку будь-яка мова може переживати стани спокою і стани збудження. На сучасному зрізі історичного

розвитку суспільства маємо перейти через надзвичайно важке випробування — чергову активізацію процесів глобалізації у всіх сферах життя. Ця глобалізація набагато масштабніша від попередніх — вона накрила не лише матеріальний вимір життя, а й активно втручається в світ духовний. Вона не могла не позначитися на функціонуванні багатьох мов і перевела їх зі стану спокою у стан збудження. Бурхливі зміни в реальній дійсності, зумовлені глобальною кібернетизацією, потужним зростанням ролі інтернету, мобільного зв'язку тощо привели до стрімкої популяризації мови, якою були вперше вербалізовані реалії, що так різко змінили наше життя. Відтак до нашої мови увірвалася лавина слів і словосполучень на позначення абсолютно нових і для багатьох не завжди зрозумілих понять: *маркетинг, менеджмент, мерчандайзинг, офшори, дилер, провайдер, роумінг, коучинг, овердрафтне кредитування, прайс-лист, смарт-карти, стоковий магазин, грант, аплікант, дистриб'ютер, саміт, брифінг, софтвер, онлайн* та багато інших.

Слід особливо наголосити, що механізм утворення нових англізованих назв є практично тим самим, що й спосіб формування «гібридних» форм українсько-російського «суржику» на зразок *увірений, наравиться, із'ять, понімати, вкусний, остальні, совершенно, на pewno*. Різниця лише в тому, що в першому випадку «українізуються» не російські, а англійські основи, пряме значення яких для багатьох носіїв української (чи російської) мови часто залишається невідомим. А у випадку «суржику» українською мовою адаптуються такі російські основи, значення яких є загальновідомим. У той же час адаптовані нашою мовою англійські та інші чужомовні терміни легко здобувають статус нормативних кодифікованих утворень української мови і входять до складу лексики, яка належить до однієї з форм літературної мови. Це відбувається саме тому, що, на відміну від «суржикових» форм, які різко контрастують з питомо українськими кодифікованими лексемами на зразок *упевнений, подобається, вилучити, розуміти, смачний, решта, зовсім (абсолютно), мабуть* відповідним новотворам чужомовного походження немає з чим контрастувати і, отже, конкурувати, адже українська мова раніше не встигла виробити власних (українських) назв для позначуваних ними нових (для нас) реалій.

Багато запозичень мають суто термінологічний статус, і їхнє значення розкривається у спеціальних дефініціях, відомих переважно фахівцям з тієї чи іншої галузі. Наприклад, *франшиза* — «форма угоди, яка укладається між людиною чи групою людей за право використовувати їхню торговельну марку у своїх комерційних цілях»; *роялті* — «винагорода, яку отримує автор за використання його творів».

5. Як відомо, з плином часу природна мова змінюється. Серед таких змін природно розрізняти зміни прескриптивні і зміни стихійні. До прескриптивних змін належать, зокрема, зміни в правописі (так, тепер слід писати й вимовляти *проект* і аж ніяк не *проект*, як раніше). Активно впроваджуються фемінітиви на зразок *практикиня, синоптикиня, отоларингологиця*. Те, наскільки такі прескриптивні зміни закріпляться в мові, покаже час.

Очевидно, що більш тривкими стають зміни стихійні, які не відбуваються за певними прескриптивними настановами й особливо активізуються тоді, коли мова перебуває у стані збудження. Хоча будь-яка мова є невіддільною від її носіїв, такі зміни відбуваються начебто незалежно від волі людини. Зокрема, в ході природного розвитку мови в ній з різних причин утворюються нові слова, які не є запозиченнями, а формуються з власних мовних ресурсів. Так, у нашій мові з'явилося дієслово *заходити*, в якому відбулася невелика

зміна в моделі керування: прийменниково-відмінкову форму в *Nзнах.* або на *Nзнах.*, яка у твірному дієслові позначає кінцеву точку руху, було замінено на форму *N дав.* У результаті похідне дієслово набуло нового значення «добре розуміти та засвоювати нову інформацію, яка раніше була неочевидною для реципієнта, позначеного іменником у давальному відмінку», пор. «Це мені добре *заходить*».

Замість запозичення *комп'ютер* у чеській мові використовується іменник *počítač*, а в польській замість терміна *файл* уживається іменник *plik*. В українській мові замість слова *лайк* все частіше почали вживати іменник *вподобайко*.

Водночас слід звернути увагу на інше явище в дуже строкатій сучасній мовній реальності України — явище, яке навряд чи можна вважати позитивним і яке стрімко набуває дедалі більшого поширення в урбаністичній літературній формі української, російської та інших мов. Наведемо невеликий корпус даних, якими рясніють повідомлення українських засобів масової інформації. Щодо частіше можна почути висловлення на зразок:

«Як *ангрейдити* інфраструктуру? Я хотів *ангрейдити* свій комп'ютер», «Карта киянина чекає на *ангрейд*», «Для любителів *хендмейду*», «Успішні люди обирають *хендмейд*», «Тепер *кopi* працюють у всіх великих містах України», «Це дуже високий *level* гри», «Ми зробили варіант у три *level*», «Американська економіка — це високий *level*», «Відбулася велика кількість *івентів* підготовки до Гоголь-фесту», «Будьте в курсі наших дегустаційних *івентів!*», «Користувачі реагують на окремі *івенти*», «Маятник хитнеться у протилежний бік, і люди знову захочуть *інтертейнменту*», «Я дивлюсь журналістів, які займаються *інтертейнментом*», «Кількість *барів* різко зростає», «Чи є повні *варанти?*», «*Стрім-барбер*» (реклама перукаря), «Це був дуже цікавий *перформенс*», «Коли будемо мати хороші *кейси* вдалого подання петиції?», «Фільм «Поводир» один з наших найбільш успішних *кейсів*», «Ми аналізуємо тільки успішні *кейси*. Такі *кейси* справді є», «*Кейс* з вбивством Гандзюк є показовим», «Не можна замовчувати *кейси* ксенофобії», «Стежте за нашими *топами*»; «Це вже *хорор* якийсь нагадує», «Україна була в *прайориті* країн, що займаються піратством», «Причиною успіху став правильний *конект*, правильні стосунки», «Це пісня про внутрішній *іскейн*», «У нас вийшов *батл* на найвищому рівні! Вони влаштували справжній *батл!* Точиться *батл* між маркетологами і екологами», «Ми рухаємося у світовому *мейнстрімі*», «*Мейнстрімівська* проза», «Поговоримо про те, що є в *тренді*», «Вона має мільйони *фоловерів* в Інстаграм», «Освіта — це *намбер ван!*» (англ. *number one*), «Здатність до постійного навчання стане *скіл* номер один!», «Там є речі більш *софістিকেїтид*, ніж в звичайних магазинах», «Ви людина, яка має американський *бекграунд*», «Лови *драйв* за гончарним кругом!», «Це індустрії, які стануть головними *драйверами* нашого розвитку», «Оперативно і *драйвово!*, Відверто і *драйвово*», «У мене свої внутрішні *челенджі*», «На новому запису рімейку слухачі почують голос легендарного *фронтмена*», «Ми виступаємо *фронтменами* за переробку сміття», «Зараз фільм перебуває на етапі *постпродакшен*», «Зараз є важливим те, який ти *тім-мембер*», «Зубна нитка — це чудовий *девайс*», «Не треба забороняти дітям користуватися *девайсами*», «Вчителі мають показувати *саксес-сторі*», «Ми обслуговуємо дуже великі *івенти*», «Зустріч у Давосі — це не фестиваль. а багато *івентів*», «Дайте мені мету, інструменти її досягнення і *таймінг*», «Цей *стартап* розроблено українськими *девелоперами*», «Необхідно розвивати *нетворк*», «У фільмі є багато *селебрітіз*», «Обговоримо з вами міжнародну *адженту*», «Зараз відбувається узгодження *стейтменту*», «Психологічний *аб'юз*», «Як розпізнати *аб'юзера* в стосунках», «Ці політики не дуже *хеппі*» і т. д.

Перше, що спадає на думку, — це типове мовлення наших діаспоритів в Америці чи Канаді, які вживають гібридні українсько-англійські форми,

що походять з доміантної англійської, яка має державний статус у країнах, що надали їм притулок. Але тут насправді йдеться не про діаспоритів, а про мовців, що є громадянами України. Вони користуються гібридними формами, джерелом яких є мова, що аж ніяк не є в нас державною, яка навіть не є протилежним членом білінгвальної мовної пари, як російська. Вони віддають перевагу вживанню форм, що походять з мови, яка є для нас іноземною і потребує спеціального вивчення. Отже, джерелом такого мовлення є вже не масовий українсько-російський білінгвізм, а потужний дистантний вплив. Це було б виправдано, коли б ці одиниці позначали поняття, реалії, яких у нас раніше не було і які ввійшли до нашого життя, до нашого вжитку внаслідок глобалізації. Але натомість ці елементи вживаються на позначення понять, які мають в українській мові чіткі питомі відповідники, наприклад: *апгрейдити* — *удосконалити*, *левел* — *рівень*, *івент* — *подія*, *кейс* — *випадок*, *прецедент*, *інтертейнмент* — *розвага*, *варанти* — *гарантії*, *баср* — *покупець*, *експірієнс* — *досвід*, *бекграунд* — *підрунтя*, *драйв* — *задоволення*, *хайп* — *галас*, *гвалт*; *софістикейтид* — *вишуканий*, *адженда* — *порядок денний*, *фоловер* — *послідовник*, *челендж* — *виклик* і т. д. Неприхід на авіарейс почали називати *ноу шоу* (*no show*), а закриття стійки реєстрації перед вильотом — *закриттям гейту* (*gate*). Відтепер з великою тривогою почали звертати увагу на явище *булінгу* — знущання старшокласників чи однокласників над іншими дітьми. Але ж дитяча жорстокість у школах існувала завжди. Виходить, що справжня боротьба з цим ганебним явищем розпочалася тільки після початку широкого вживання англійського терміна. Позаминулої весни ми були змушені перейти на життя в карантині. А вже восени *карантин* активно перейшов у *локдаун*.

Такі висловлення засвідчують досить високий освітній рівень мовців, які достатньо володіють як українською мовою, так і англійською як іноземною. Ми ще чудово пам'ятаємо часи, коли знання іноземних мов не справляло ніякого негативного впливу на володіння рідною чи першою мовою. Те саме стосувалося й англійської мови, хоча вона, безперечно, посідає позицію доміантної серед іноземних мов для багатьох країн. Але так було в періоди спокійного функціонування мови. Загальновідомо, що подібні явища стрімко поширюються не лише в українській, а й у багатьох інших мовах світу. Тепер, у ситуації загальної глобалізації, мусимо констатувати, що рівень дистантного впливу англійської мови в багатьох освічених мовців різних країн наближається до рівня впливу доміантної мови у двомовній, білінгвальній ситуації. Відбувається проста, «невимушена» українізація англійських лексем з частим використанням українських формантних засобів, типових для різних частин мови. Англійські іменники перетворюються на «начебто українські», які можуть уживатися в різних відмінках однини і множини, хоча інколи навіть грамема множини залишається англійською (*Чому в Україні не відбувається великих чейндж-з?*). Такі «українські» іменники часто отримують той самий граматичний рід, який мають їхні справжні питомо українські відповідники: *баср* — *покупець*, *кейс* — *випадок*, *девайс* — *пристрій*, *маркет* — *ринок*. Але так відбувається не завжди, пор.: *інтертейнмент* (*entertainment*) — *розвага* (жін. рід), але «Зараз головний *інтертейнмент* (чол. рід) в країні — політика»; «*тім* (*team*) — команда (жін. рід), але «Скільки колег працювало з вами в єдиному *тімі*?» (чол. рід); *батл* (*battle*) — *битва* (жін. рід), але «В Коломиї після 6-годинного танцювального *баттлу* (чол. рід) був визначений чемпіон України»; *стейтмент* (*statement*) — *заява* (жін. рід), але «Раніше ми мали чіткий *стейтмент* (чол. рід) від МВФ»; *промо*

(*promo*) — реклама (жін. рід), але «Як у вас будувалося промо (сер. рід)?». У наведених прикладах граматичний рід іменника-новотвору чітко діагностується граматичним родом українського прикметника — його означення та родом дієслів минулого часу (*відбувся баттл, будувалося промо*). Утворюються нові прикметники, наприклад: *мейнстрімівський, оупен, топовий, фейковий, аутстендінг, софістিকেйтид*, прислівники: *драйвово, ез южуел (as usual), кейсово* (наприклад: «Хотілося більш точно, *кейсово* працювати з учителями»), *оупен ейр* («Захід відбувається *оупен-ейр*»). З допомогою типових українських формантів утворюються дієслівні форми: *ангрейдити, хейтити, тестити, фіксити* (хоча вже існує укр. *фіксувати*), зокрема у формі тільки наказового способу: *зачекінься!* («Зачекінься на ІТ-арені з українським радіо!»).

Важливо відзначити, що самий факт застосування українських формантних засобів до запозичених англійських основ (коренів) засвідчує відсутність перемикання кодів, тобто вказує на те, що з погляду мовця відповідні новотвори є нормальними українськими мовними одиницями.

Психологічний механізм цього явища знову ж таки доречно порівняти з психологічним механізмом українсько-російського «суржику». «Суржик» віддзеркалює такий недостатній стан мовної компетенції, коли мовець не досягнув (або ще не досягнув) здатності автоматично, не замислюючись, уживати кодифіковані літературні відповідники замість некодифікованих «суржикових» форм. Тим часом розглядуване явище засвідчує протилежну ситуацію — ситуацію заміщення, тобто мовці, які раніше автоматично вживали правильні українські форми, почали згодом без перемикання коду віддавати перевагу їхнім англійзованим відповідникам. В ідіолекті таких мовців відбувається стрімке й абсолютно невиправдане витіснення («архаїзація») цілком сучасних питомих українських лексем і заміна їх на англіцизми. І така мовна стратегія теж набула автоматичного характеру, тобто мовцям легше скористатися англійзованою гібридною формою, ніж безумовно відомою їм українською. Відбуваються широкомасштабні «перейменування» — заміни на зразок: *зв'язок — конект, зворотний зв'язок — фідбек, зиск — профіт, прибуток — інкам, виклик — челендж, ненавидіти — хейтити, перевіряти — тестити, удосконалити — ангрейдити, інформація — дейта, команда — тім, пристрій — девайс* і под. Таким чином, на національну форму української мови — конвенційну кодову систему, яка є спільною для українського мовного колективу, нашаровується надбудова у вигляді «українсько-англійської» кодової підсистеми, якою активно користується чимала частина відповідного мовного колективу.

Для таких мовців уживання англійзованих гібридних форм не є проявом розмовно-побутового чи жаргонізованого мовлення, з якого в разі зміни комунікативної ситуації легко переходять на застосування адекватних українських форм. Навпаки, вони вважають (може, й підсвідомо), що саме англійзовані номінації виконують функцію оптимальних форм української мови. Отже, якщо носії українсько-російського «суржику» — це мовці, які **ще** не змогли перейти до вживання правильних українських літературних форм, то в розглядуваній ситуації йдеться про освічених носіїв української мови, які **вже** здійснили перехід від оперування адекватними мовними одиницями до гібридних новоутворень, що їх вони вважають привабливішими, так би мовити, більш «модними». Такий стиль мовлення особливо притаманний деяким представникам інтелігенції, різноманітних бізнесових структур, працівникам медіасфери, діячам шоу-бізнесу тощо.

Як відомо, численні спроби русифікації спочатку взагалі забороняли українську мову (за часів царату), а потім здійснювали пряме втручання в мовний лад, запроваджуючи директивні зміни в граматиці, лексиці, створювалися замовні словники, націлені на максимальне уподібнення української мови до російської. Натомість у ситуації, про яку йде мова, ніхто (ні Америка, ні Англія) нікого ні до чого не примушує — цей перехід на широке вживання англізованих елементів відбувається у багатьох абсолютно добровільно, у декого, можливо, й неусвідомлено.

Що це — черговий вияв «меншовартості» на користь уже не російської, а англійської мови, яку відповідні мовці вважають більш престижною? Тут є над чим замислитися. Виходить, що якщо повсякчасне вживання зросійщених українських форм свідчить про недостатній культурно-освітній рівень мовців, то віддавання переваги адаптованим українською мовою англійським лексемам притаманне багатьом достатньо освіченим мовцям. Але і перших, і других об'єднує спільна риса лабільності — орієнтація на те, що здається їм престижнішим у порівнянні з рідною мовою. У цьому контексті доречно знову згадати про небезпеку мовного відступництва, про яку понад 150 років тому попереджав О.О. Потебня, а в наш час про недостатню мовну стійкість українців нагадав О. Б. Ткаченко [Ткаченко].

Цікаво, що популярна радіопередача, яка майже щоденно навчає правильного вживання української мови, називається «Лайфхак українською», тобто «Корисні поради з української мови». У розділі «Антисуржик» вона закликає до нещадної боротьби з будь-якими проявами українсько-російського «суржику», детально аналізуючи кожен помилку. Але утримується від оцінювання цієї новітньої тенденції захоплення англіцизмами, обмежуючись лише перекладом відповідної англізованої лексики.

У зв'язку з цим набуває актуальності і проблема мовної кодифікації. Зрозуміло, що елементи українсько-російського «суржику», так само як і російсько-українського, не можуть бути кодифіковані ні в українській, ні в російській мові. Як уже зазначалося, повне право на кодифікацію мають насамперед іншомовні назви на позначення нових для нас реалій. А ось питання про мовний статус стрімко поширюваних гібридних англізованих форм, які дублюють питомі українські лексеми, поки що залишається без відповіді.

Як уже зазначалося, носії «суржикового» просторіччя, як мінімум, розуміють значення одиниць літературної форми своєї мови, «суржиковими» відповідниками яких вони активно користуються у своєму мовленні. Натомість розглядуваний тут тип «глобалізованого» мовлення, пересипаного елементами, що походять з іноземної мови, буде для них просто незрозумілим. Це явище трохи нагадує мовні стратегії, що ними 150-200 років тому користувалися дворяни, які спілкувалися між собою французькою мовою, а російську чи українську вживали лише звертаючись до челяді. Але подібні переходи з однієї мови на іншу були, на відміну від розглядуваних явищ, чітким перемиканням кодів. А в наш час наведені приклади з їх неперемиканням лунають у численних інтерв'ю, які транслюються на всю Україну. Як видається, подібні мовні явища сприятимуть не стільки консолідації українського суспільства, скільки його подальшому розшаруванню.

На наших очах руйнується один з відомих мовознавчих постулатів, згідно з яким саме літературна форма мови виконує консервативну функцію, максимально протидіючи зовнішнім впливам, оберігаючи унікальні особливості мови. А тепер ми стаємо свідками активного «розмивання», нівелювання цих особливостей. Виявляється, що літературна форма мови ефектив-

но виконує свою консервативну функцію в часи спокійного функціонування мови, але їй важко втримати цю функцію, якщо мова перебуває в стані експресивного збудження.

Таким чином, явище «суржику» слід розглядати як форму просторіччя, яка виникає у білінгвальної мовної ситуації під впливом тієї локальної мови, яка у відповідній країні має статус домінуючої. Натомість явище неконтрольованого масового вживання одиниць англійської мови можна кваліфікувати як певну надбудову над літературними формами мов країн, для яких загальноживаною іноземною мовою є англійська.

У цьому контексті доречно звернути увагу на назви наших нових житлових комплексів. Відходять у минуле такі назви, як Русанівка, Відрадиний, Березняки, Виноградар, Нивки, топоніми Шулявка, Чоколівка, Святошин, Лук'янівка, Сирець, Куренівка тощо. Тепер маємо «River side», у селі Крюківщина будується «Paradise Avenue» (*Ми обрали для життя Paradise Avenue, Живи у своєму стилі в Paradise Avenue!*), ЖК «Great», «Luxberry (lake and forest)», «Kraus Gallery (*Мистецтво бути особистістю*)», «Park Stoun», «Be the One», «Nordical Residence», «Star City — місце, де збуваються бажання», «Art-місто», «Тетріс-хол — втілення в життя Твоєї мрії», «Forest-park», «Dream town», «Park Residence (Ваші інвестиції в захищене майбутнє)», «Edeldorf hills (Плати 50% і живи!)», «Файна таун», шикарний ЖК «White Lines» поряд з Голосіївською площею. Цікаво, хто саме у нас вирішує, які назви давати новим житловим комплексам?

Чи можна змусити такі негативні явища працювати на досягнення власних і національних інтересів? Як зробити так, щоб знання іноземної мови (хай навіть такої універсальної і визнаної в усьому світі, як англійська) не позначалося негативно на володінні мовою своєї держави? Що потрібно, щоб ці процеси не стояли на перешкоді прагненню українців зберегти свою культуру, віру, свою історію та мову? Майбутнє України визначає майбутнє її молоді, а майбутнє української мови пов'язане з тим, якою мовою розмовлятиме молодь. Тому бажано ще з молодших класів школи використовувати список відповідностей, про які йшлося вище, і домагатися, щоб замість лівої частини відповідності учні завжди вживали праву: *кейс => випадок, прецедент, факт, челендж => виклик, стейтмент => заява, тім => команда, фоловер => послідовник* і т.ін. Відтак мовці ще з юних літ привчатимуться віддавати перевагу правильному українському відповіднику. І тоді поступово відновиться стан, коли знання іноземної мови не впливатиме негативно на володіння мовою своєї держави.

Отже, для того, щоб протистояти такому потужному негативному тиску в міжмовних контактах, потрібен зовсім інший рівень національної самосвідомості, який крім того має спиратися на потужну підтримку з боку держави, урядових органів.

ЛІТЕРАТУРА

- Крысин Л.П. Социалингвистические аспекты изучения современного русского языка. Москва : Наука, 1989. 188 с.
- Ткаченко О.Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. Київ : Наук. думка, 2014. 511 с.
- Труб В.М. Явище суржику як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 47–58.

Труб В.М. Про деякі сучасні тенденції у функціонуванні української мови. *Мова і суспільство*. 2018. Вип. 9. С. 55–62.

Vendryes, J. Le langage, introduction linguistique a l'histoire. Paris, La renaissance du livre, 1923. 440 p.

REFERENCES

Krysin L.P. (1989). Sociolingvistichekije aspekty izuchenija sovremennogo russkogo yazyka. Moskva: Nauka (In Russian).

Tkachenko O.B. (2014). Ukrains'ka mova: s'ohodennia j istorychna perspektyva: Kyiv: Naukova dumka (In Ukrainian).

Trub V.M. (2000). Yavvyshche “surzhyku” yak forma prostorichchia v sytuatsii dvomovnosti. *Movoznavstvo*, (1), 47 – 58 [In Ukrainian].

Trub V.M. (2018). Pro dejaki suchasni tendentsii u funktsionuvanni ukrains'koi – mowy. *Mova i suspil'stvo*. Vyp. 9, 55–62 [In Ukrainian].

Vendryes J. (1923). Le langage, introduction linguistique a l'histoire. Paris, La Renaissance du livre, 440 p.

V.M. TRUB

Institute of the Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

E-mail: trub44@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-5595-2569>

ON THE ROLE OF INTERFERENTIAL INFLUENCES IN CURRENT UKRAINIAN USAGE

The article proceeds from conception that the official language is one of the main permanent factors ensuring normal existence and functioning of any country. This statement implies the importance of an adequate awareness of dangers able to hinder normal and complete functioning of Ukrainian. The paper presents a short review of current trends of linguistic situation in Ukraine by means of comparing functions of different linguistic registers of Ukrainian. The long (over 350 years) coexistence of Ukrainian and Russian in the same area resulted in appearance of phenomenon of the so-called Ukrainian-Russian “surzhyk”. This linguistic register may be interpreted as a kind of popular speech of Ukrainian, which appeared in a result of bilingual situation with the domination of Russian. Nowadays the gradual reinforcement of Ukrainian in the status of the official language resulted in appearance of opposite popular speech of Russian – the Russian-Ukrainian surzhyk. The normal functioning of language provides simultaneous coexistence of literary language as well as of the spoken language and different forms of slang (professional, young peoples’ and so on). As it is well known, an enormous quantity of English words with new meanings burst into our language because of the total globalization. The great amount of these words are the special terms that enlarge the volume of different Ukrainian professional vocabularies. It is stressed that the way of creation of the new Anglicized compositions is similar to the process of formation of hebridean forms of Ukrainian-Russian “surzhyk”. Meanwhile there is lot of cases when speakers prefer to use the anglicized hybridien forms instead of their adequate Ukrainian equivalents. The abundance of such cases testifies an inadequate language persistence of Ukrainians and put obstacles in the normal functioning of their language

Keywords: interference, Ukrainian-Russian surzhyk, Russian-Ukrainian surzhyk, spoken language, slang, globalization, language persistence.

Дата надходження до редакції — 28.09.2022

Дата затвердження редакцією — 13.10.2022